

MAREŞAL FEVZİ ÇAKMAK

T. Nejat Eralp

Sivas'ta doğdu. 1963 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü'nü bitirdi. Çeşitli askeri okullarda tarih öğretmenliği yaptı. Askeri müzede çeşitli görevlerde bulundu. 1993'te askeri müzeden emekliye ayrıldı. Halen Mimar Sinan Üniversitesi'nde müzecilik dersleri vermekte ve vekâleten İstanbul Resim ve Heykel Müzesi Müdürlüğü görevini sürdürmektedir. Birçok dış ülkede müzecilik üzerine inceleme ve araştırmada bulundu. "Tarih Boyunca Türk Toplumunu Silah Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Kullanılan Silahlar" adlı yayınlanmış bir eseri ile tarih ve müzecilik konularında çeşitli makaleleri bulunmaktadır.

Türk Askeri Tarihi'nin son yüzyıllık geçmişi damgasını vurmuş komutanlardan birisi de hiç şüphesiz Cumhuriyet Tarihimizin ikinci MAREŞAL'i olan Fevzi ÇAKMAK'tır.

Tophane kâatibi Ali Sırrı Efendi 1876 yılının soğuk bir kış gününde, Ocak ayının 12. günü dünyaya gelen ve Mustafa Fevzi adını verdiği oğlunun gelecekte önce Osmanlı ordusunda, sonra da Türkiye Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetlerinde en yüksek mevki ve makamlara geleceğinden elbette ki habersizdir. Fakat doğum müjdesi kendisine ulaştığında Mustafa Fevzi için Tanrıdan dinine, devletine, milletine hayırlı, uğurlu bir evlat olmasını dilediği daha da ötesi bu dilekleri oğlunun kendisi gibi asker üniforması altında gerçekleştirmesi özleminde olduğu da kuşkusuzdur. Kuşkusuzdur diyoruz çünkü biri kız beş evlat sahibi olan Ali Sırrı bey dört erkek çocuğunun askerlik mesleğine girmelerinde özellikle ısrarlı olmuştur. Bunlardan Teğmen Muhtar Bey 1912 Balkan Harbinde, Üsteğmen Mehmet Nazif Bey 1915 Çanakale muharebelerinde Conkbayırı'nda şehid olmuşlar, en küçük oğul Sami ise Baytar ve Eczacı Askeri Rüştiyesinin hazırlık sınıfında iken vefat etmiştir.

Tophanede görevli olan Ali Sırrı Bey birtan görevine yakın bir semt olması, diğer yandan maddi zorunluluklar nedeni ile Cihangirde kayınpederi Bekir efendinin evine yerleşir ve işte 1876 yılının o kış gününde Mustafa Fevzi bu evde dünyaya gelir. 1879 yılına yani üç yaşına kadar da dedesinin ve diğer büyüklerinin şefkat ve muhabbeti ile büyür. 1879 yılında Ali Sırrı Bey'in Rumeli Kavağı Karadeniz Topçu Alayı'na tayini çıkar ve aile Rumeli Kavağına taşınır ki Mustafa Fevzi'nin yaşamında yeni bir dönem başlar. 1887 yılında Soğukçeşme Askeri Rüştiyesine kaydolduğunda künyesine "Mustafa Fevzi Efendi- Kavak" diye yazılır. Bu dönemlerde soyadı olmadığı için aynı olan isimlerde karışıklığı önlemek ve kişileri ayırd etmek amacı ile isimlerinden sonra doğdukları yer yazılmaktadır. Bu durumda künyesi "Mustafa Fevzi Efendi-Cihangir" olması gerekmekte ise de neden olduğu bugün de bilinmeyen bir sebeple "Mustafa Fevzi Efendi- Kavak" olarak yazılmış ve bütün askerlik hayatı boyunca da Kavaklı Fev-

zi Paşa olarak anılmıştır.

Mustafa Fevzi Efendi sırasıyla, Soğukçeşme Askeri Rüştiyesi, Kuleli Askeri İdadisi, Mekteb-i Fünun-u Harbiye-i Şahane'den başarı ile mezun olur. Harb okulu'nu Piya-de sınıfının yedincisi olarak bitirmesi ona Erkân-ı Harbiye (Kurmaya) sınıfının yolunu açar. Zira o dönemde Harb okulunu bitirenlerden ilk on dereceye girenler Erkân-ı Harbiye Mektebi'ne (Harb Akademisi) ayrılmakta, diğerleri Mümtaz Subay olarak kıtalara gönderilmektedir. Erkân-ı Harp Mektebi'nin 1897-1898 yılı 51. sınıf mezunu Erkân-ı Harp subayları arasında yine başarılı bir kurmay subay, bir Erkân-ı Harp Yüzbaşısı olarak Türk Ordusuna katılır.

Harb Akademisinden mezun olduktan sonra kısa bir süre İstanbul'da Genelkurmay Başkanlığında görev alan Mustafa Fevzi bey'in 1899'da Rumeli'de Kosova'ya bağlı METROVİÇE'deki 18. Nizamiye Tümeni'ne atandığını görüyoruz. Bu günlere baktığımızda Balkanlar cadı kazını gibi kaynamaktadır. Bir tarafta büyük batılı devletlerin Osmanlıyı Balkanlar ve Makedonya'dan silmek için "Millet", "Halk", "Yurtseverlik" gibi sözcüklerle Balkan milletleri arasına Prof. William Sloane'nın da dediği gibi "karsırga tohumları" ekmeleri, diğer tarafta Osmanlı'nın bu güçsüz döneminde ıslahat vaatleri, siyasal ve askeri bazı tedbirlerle bu silme hareketine direnişi ve en önemlisi devlet içerisindeki iç karışıklık, hesaplaşma ve karıştıklıkların Balkanlara da yansarak Fransa, Almanya, Avusturya ve İngiltere'nin Osmanlı toprakları üzerindeki siyasetlerine yardımcı olmaları. İşte Kurmay Yüzbaşı Mustafa Fevzi'nin atandığı dönemde Balkanların çok kısa panoramik görünümü. Metroviçe ve çevresi de elbette ki bu görünümün dışında değildir.

1889 yılı Mayıs ayında Gülhane Askeri Tıbbiyesinde temeli atılan ittihat Terakki Cemiyeti giderek bir siyasal parti kimliğine bü-

Resim 1; Mareşal Fevzi Çakmak'ın ressam Hüseyin Avni Lifij tarafından 1923 yılında yapılan yağlıboya resmi.

Resim 2; Mareşal Fevzi Çakmak Sakarya Savaşı sonrası 1921 de Ferik (Orgeneral) üniforması ile

rünmüş ve Sultan Abdülhamid II. nin istibdadını yıkarak devlet yönetimini ele geçirmek için çalışmalarına başlamıştır. Bu çalışmaların içinde sivil kesimden çeşitli devlet adamlarını, tüccarları, vilayet ve sancakların eşraf ve ileri gelenlerini, Asker kesimden üst rütbeli komutanları kutsallığına inandırdıkları cemiyet prensiplerini benimseyen subayları da üye yaparak cemiyete kazandırma faaliyetleri de vardır.

1908 yılının bahar ayları. Geçen yıl sonunda (Aralık-1907) Miralaylığa (Albay) terfi eden Mustafa Fevzi Bey'i İttihat ve Terakki Cemiyeti adına genç bir subay ziyaret eder. Amaç Nizamiye Tümeni Kurmay Başkanı Miralay Fevzi bey'e Cemiyeti ve prensiplerini anlatarak kendisini üye yapmaktır. Fakat subayın aldığı cevap günümüzde de doğruluğu tartışılmayacak nitelikte ve dürüstlüktedir ki Fevzi ÇAKMAK bütün hayatı boyunca o gün vermiş olduğu cevabı bir prensip olarak kabul etmiştir. Bu cevabında:

"-Ordunun siyasete karışması tekrar bir yeniçeri ordusu vücuda getirir ki, bu nihayet tarihi misallerle vatanın yok olmasına sebep olur. Durum kurtarıncaya ordu hemen inziyat altına alınmalı, siyaseti millete bırakmalıdır" der. Ne varki İttihatçılarca Fevzi ÇAKMAK'ın kimliğine ilişkin düşünceler bölümüne olumsuz bir not olarak yazılan bu cevap bir süre sonra İttihat ve Terakki ile ters düşmenin neye malolacağını gösterecektir. 7 Ağustos 1909 tarihinde Orduda sözleşmeli olarak bulunan yabancı subaylarla şehzadeler dışındaki bütün subayları kapsamına alan "Tasfiye-i Rütbe-i Askeriye Layiha-i Kanuniyesi" çıkarılır. 25 maddeden oluşan kanun ordudaki subayların bir kısmını ordudan çıkarıyor, bir kısmının da rütbelerini haksız aldıkları gerekçesiyle yeniden düzenliyordu. Enver Paşa tarafından hazırlanan 1500 kişilik listede Kd. Yzb. Mustafa Kemal, Kd. Yzb. Mustafa İsmet, Alb. Mustafa Fevzi Beylerinde adı vardı. Mustafa Kemal ve Mustafa İsmet beyler rütbelerini korumuşlar, Musatafa Fevzi bey ise İttihatçı subaya verdiği cevap nedeni ile olsa gerek her türlü kayırma ve iltimasın dışında aldığı rütbesini

kaybetmiş ve rütbesi Binbaşılığa indirilmiştir. Fevzi Çakmak bu haksızlığa karşılık daha sonra bu kanunu eleştirirken "Tasfiye-i Rütbe Kununu bir takım ehliyetsizleri işbaşından almakla beraber devlet dairelerinde çürümüş bir çok kıdemli fakat askerlikten habersiz kimseleri emir ve kumanda makamına getirmiş ve orduda büyük bir ahenksizliğe sebep olmuştu. Bunlar birliklerini ve hatta tümenlerini bırakıp kaçmışlardı." diyecektir.

1913 yılında yeniden Albaylığa yükselen Mustafa Fevzi bey, 1. Dünya Savaşında çeşitli cephelerdeki başarılı görevlerden sonra 1918 yılına Ferik (Korgeneral) rütbesi ile Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi (Genelkurmay Başkanı), 14 Mayıs 1919 da da yine Korgeneral olarak 1. Ordu Kıtaatı Müfettişliğine atanır ki, Mustafa Kemal Paşa da bu atamadan 2 gün sonra 16 Mayıs 1919 da 9. Ordu Kıtaatı Müfettişi olarak İstanbul'dan Samsun'a hareket eder. Bu müfettişlik ataması bir görevden alınmadır ve yerine Cevat Paşa atanır. Görevden alınma sebebi İşgal kuvvetleri komutanı Amiral Calthorp'un İzmir'i işgal isteğine Fevzi Paşa'nın "Her türlü işgal girişimine karşı ateşle karşı koymak" fikrini şiddetle öne sürmesidir. Buna karşı da itilaf devletlerinin Osmanlı Hükümetine baskısı sonucu Erkân-ı Harbiye Reisliğinden alınır.

1911 Trablusgarb Savaşı, 1912-1913 Balkan Savaşı, 1914 -1918 Birinci Dünya Savaşı sona ermiş, altı asırlık Türk imparatorluğunun, Osmanlı imparatorluğunun üzerinde 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşından yani 93 Harbinden beri dolaşan felâket bulutları vatan ufkunu her geçen gün biraz daha karartmaktadır. Mütarekenin 7. maddesi uyarınca 15 Mayıs 1919 da İzmir işgal edilir. Aynı gün 16 Mayıs'da Samsun'a hareket edeceğinden veda etmek üzere Erkân-ı Harbiye dairesine giden Mustafa Kemal Paşa Fevzi Paşa'nın görevden alındığı öğrenir. Yeni Erkân-ı Harbiye Nazırı Cevdet Paşa da makamdadır. Fevzi Paşa gizleyemediği kızgınlığı ile haritada İstanbul'u işaret ederek, "Buradakilerin rahatını fedâ etmemek için koskoca memleketi verdiler" der. Arkasından durup bitmek bilmeyen işgallere ve nihayet 3 Şubat 1920 de Fevzi Paşanın Harbiye Nazırlığına atanması, 16 Mart 1920 de de İstanbul'un işgali. Tek tek aranan evler, silah deposu diye

açılan kabirler, bin türlü hakaretlerle işgal edilen resmi daireler, askeri karargâhlar ve basılan Harbiye Nezareti ile İngiliz askerlerinin göğsüne dayadıkları süngülerle odasından çıkardıkları nazır Fevzi Paşa. Paşa hatıralarında bu durumu şöyle anlatır. “İngilizlerin, İstanbul’da toplanmış bulunan ve içlerinde Anadolu’dan gelen Kuva-yı Milliye’ci’de olan mebusların bulunduğu Meclis-i Mebusanı basmaları, Mersinli Cemal Paşa’yı, Rauf Bey’i, Vasıf bey’i ve diğerlerini tevkif ederek Maltaya sürmeleri, İstanbul’u da resmen işgal altına almaları, hükümeti düşürmeleri üzerine benim için artık yapılacak bir iş kalmamıştı.” Fevzi Paşa düşüncesinde tamamen haklıdır. İstanbul’da o’nun yapacağı bir iş kalmamıştır. Ya Mustafa Kemal’in Anadolu’ya geçerken veda ziyaretinde Cevat Paşa, Mustafa Kemal Paşa ve kendisinin uygun görüş belirttikleri beş maddelik bir program ve bu programın “Anadolu’da milli bir irade vücuda getirilmesi” maddesi, ya Anadolu’da yapılacak başarılacak işler? Bunlar yok sayılabilir mi idi. Kaldı ki aynı değerlendirmeyi yapan İstanbul’daki vatansever aydınlar, askerler binbir türlü güçlüklerle rağmen Anadolu’ya geçmiyorlar mı idi. Ve nihayet Fevzi Paşa, muhtemelen Ankara’dan almış olduğu davet ve vatan sevgisi ile 17 Nisan 1920 günü yanında yaveri Jandarma Teğmeni Salih Kılıç olduğu halde Beykoz’dan hareketle Anadolu’ya geçmek üzere İstanbul’dan ayrılır.

Mustafa Kemal Paşa Erzurum’da bulunan 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa’ya çektiği bir şifreli telgrafla durumu bildirerek, Fevzi Paşa’dan en üst düzeyde yararlanılacağını, bunun için de Meclis kararı ile kurulacak Heyet-i İcraiye’de (Bakanlar Kurulu) Müdafaa-i Milliye vekâletini (Milli Savunma Bakanlığı) almasının uygun olacağını, eğer bunlar dışında özel bir değerlendirme varsa bildirilmesini ister. Neden Milli Savunma Bakanlığı? Çünkü Fevzi Paşa İttihatçı değildir ve Anadolu’daki özellikle meclisteki itttihatçılara hizmet etmez ve onlar tarafından kullanılmaz, siyaset ve politikaya uzaktır, orduda siyaset yapılmasına asla sıcak bakmaz ve müsaade etmez. Askerlik mesleğine aşiktir, bütün dünyası üniforması, kıt’ası ve askerleridir.

Aynı gün Mustafa Kemal, Fevzi Paşa’ya

yazdığı bir telgrafta “Bizi onurlandırmanızdan ve yüksek hizmetlerinizle millete yararlı olacağınızdan dolayı pek mutluyuz. Özellikle hürmetlerimizi arz ederiz” diyordu.

23 Nisan 1920 Cuma günü Türkiye Büyük Millet Meclisi açılır ve Fevzi Paşa daha Ankara’ya ulaşmadan T.B.M.M. azalığına seçilir. O ise ancak 27 Nisan da Ankara’ya gelecektir. Mustafa Kemal, Fevzi Paşa’nın gelişini bir müjde genelgesi ile duyurur. Osmanlı Hükümetinin o ağırbaşlı, vakur, kişilik ve karakteri ile karşındakilere daima güven hissi veren eski Harbiye Nazırı Fevzi Paşa Hazretleri daha yorgunluğunu bile atmadan T.B.M.M. de bir konuşma yapar. Özellikle İstanbul’un, İstanbul hükümetinin içine düştüğü acı durumu ve itilâf devletlerinin durumunu bütün çıplaklığıyla anlatan konuşmasına “Efendiler! Evvelâ İstanbul’un esaret muhitinden kurtularak, Ankara’nın hürriyet dolu havasını teneffüs ettiğim için Cenâb-ı Hakk’a hamd ve şükrederim” diye başlar ve “şimdi birbirimize tutunmak ve tek bir cephe olarak çarpışmak icap ediyor. Büyük Millet Meclisinizin ve değerli reisiniz Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin işaret buyurduğu yolda yürüyeceğiz. Cenâb-ı Hak, vatan ve milletimizi zafere kavuştursun.” diyerek bitirir. Geriye Fevzi Paşa’nın Meclise resmen katılabilmesi için bir bölgeden milletvekili seçilmesi kalır, o da halledilir. Teke kazası Belediyesi ve Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti T.B.M.M. de kendilerini Fevzi Paşa’nın temsil etmesine karar vermişler ve Kilikya Kuva-yı Milliye Kumandanı Kozanoğlu Doğan Bey, Fevzi Paşa’nın Kozan Sancağına bağlı Teke kazasından Milletvekili seçildiğine dair mazbatasını Heyet-i Temsiliye adına Musata Kemal Paşa’ya göndermiştir.

Fevzi Paşa artık kişiliği, askeri bilgisi, lider komutan nitelikleri ile Milli Mücadele’nin en ön saflarında ordunun her türlü teşkilatlanma, düzenleme, sevk ve idari, disiplin ve lojistik konularında lider kadrosu arasındaki yerini almıştır. 9-10 Ocak 1921 Birinci İnönü Savaşı. Cephane kıt, mahrumiyet alabildiğince. Garp Cephesi Komutanı İsmet

Resim 3; Mareşal Fevzi Çakmak Cumhuriyet dönemi Mareşal üniforması ile

Resim 4; Başkomutan savaş sonrası Mustafa Kemal Paşa ve diğer komutanlarla beraber. 13 Eylül 1922

Soldan sağa: Kazım Karabekir, Atatürk, Mareşal Fevzi Çakmak, Nurettin Paşa ve arkada General Asım Gündüz

bey "Cephane gönderin mağlup oluyoruz" diye telgraf çeker. Cevap Fevzi Paşa'dan; "Size bir tren cephane gönderdim, elinize varıncaya kadar dayanın". Hangi bir tren cephane? Fevzi Paşa'nın gözyaşlarıyla imzalandığı karşıt telgraf amaca ulaştırmış, bir tren dolusu cephane ümidi ile canını dişine takarak savaşan mehmetçik cephane kendisine asla ulaşmayacak olsa da o zafere ulaşmıştır. Fevzi Paşa bu olayı unutmaz ve cephanesilah ihtiyacının giderilmesi için İmalat-ı Harbiye (Savaş için üretim) Fabrikalarını Yahşihan'da kurar ve bundan sonraki savaşlarda daha rahat soluk alınmasını sağlar. Bunu 31 Mart/1 Nisan 1921 İkinci İnönü Savaşı takip eder. Yunan Generali Papulas'ın Uzunbeyli baskınında pijamaları ile kaçarak zaferi Mehmetçiğe bıraktığı bu savaş sonrasında TBMM de söz alan Yusuf İzzet Paşa'nın "Bu zaferi Fevzi Paşa Hazretlerine borçluyuz" şeklindeki konuşmasına Fevzi Paşa'dan sert bir yanıt gelir. " Bu zaferi kazanan Batı Cephesinde muharebe hattında döğüşen ordunun erinden komutanına varıncaya kadar gösterdiği yüksek savaş kabiliyeti ve kudretidir. Bu muzafferiyeti ben üzerime alamam" der ve Batı Cephesi komutanı İsmet Paşa'ya tebrik telgrafı gönderir. Bu savaş sonrası rütbesi 1. Ferikliğe (Orgeneral) yükseltilir.

Kişisel, toplumsal ve askeri efsanelerin doğduğu, yokluğun yoksulluğun varlığa, maddeye ve ütöpik ideallere meydan oku-

duğu yıllar. Kütahya- Eskişehir Muharebelelerinde ordunun Sakarya'nın doğusuna çekilişi, Meclisin Ankara'dan doğuya taşınmasına ilişkin kararları ve yine Fevzi Paşa. "Ordunun çekilmesinin sorumlusu benim. Hiçbir komutan bundan sorumlu tutulamaz. Vereceğiniz cezayı şahsen şimdiden kabul ettiğimi arz ederim" diye meclis kürsüsünden haykırır. Sonuçta Mustafa Kemal Paşa'nın başkomutanlığı, Sakarya Zaferi ve ardından Başkomutan Meydan Muharebesi ve kesin zafer. 31 Ağustos 1922. Yeni Türk Devleti ikinci Mareşalini dünyaya ilan eder. Müşir Fevzi Paşa Hazretleri.

Gazi Mustafa Kemal Paşa bu zaferin hemen ardından 4 Ekim 1922 günü verdiği nutukta;

"Arkadaşlar!

Tebrik etmek bahtiyarlığına erdiğim bu zaferi kolaylıkla açıklamak kabil değildir. Bunu anlamak, bugün değil belki yarın, tarih sayfalarında enine boyuna araştırıldıktan sonra mümkün olacaktır" diyecek ve Fevzi Paşa'nın savaşın kazanılmasındaki rolünü şu satırlarla belirleyecekti:

"Efendiler!

Taarruzumuz ötedenberi Genel Kurmay Başkanı, Paşa hazretlerinin pek derin bilgiye ve kavrayışa ve pek derin tecrübelere dayanarak hazırladığı plâna göre yapılacaktır. Bu plân düşman ordusunu kaçırmak için değil,

fakat tutup boğmak esasını içine alan bir plândı.”

Milli Mücadelenin ve daha sonra da Cumhuriyetin bu genç 47 yaşındaki Mareşal'inin, Atatürk'ün Latife Hanımla olan evliliğinde Kazım Karabekir Paşa ile birlikte nikâh şahitliğini de yapmış olduğunu görüyoruz. Yıl 1924, genç Türk Cumhuriyeti gelişme yolunda önemli bir karar daha almıştır. Meşrutiyetten beri tam bir iç içelik durumunda olan ordu siyaset ilişkileri düzenlenecek, ordunun kışlasına dönmesi sağlanarak siyaset sadece mecliste yapılacaktır. Milli Mücadelenin asker kadroları içerisinde bulunan birçok generali askerlikten istifa ile meclisteki milletvekilliği sıralarına geçerler. Fevzi Paşa'nın ta başından beri arzu ettiği bu karar üzerine aldığı tavır hiç şaşkırtıcı olmayacaktır. O dudaklarındaki hiç eksilmeyen ciddi babacan gülümseyişi ile her türlü siyasi geleceğe sırtını döner ve meclisteki milletvekilliği görevinden istifa eder. 31 Ekim 1924'den itibaren bütün hayatını birlikte geçirdiği ve çok sevdiği mehmetçiklerinin başında Türkiye Cumhuriyeti'nin Genelkurmay Başkanı olarak askeri görevine devam eder.

Yıllar bir çırpıda akıp geçer. 1938 yılında Atatürk'ün artık hasta yatağından bir daha çıkamayacağı anlaşılınca yeni bir Cumhurbaşkanı arayışları da başlar. Kazım Karabekir, Ali Fuat, Cafer Tayyar, Rauf Orbay'ın içlerinde bulunduğu grup paşayı ziyaretle Cumhurbaşkanlığını kabul etmesini isterler. Aldıkları cevap ise bir isteği reddetmekten çok tarihi bir öğüt niteliği taşımaktadır.

“Ben bugün bu ordunun en sorumlu yerinde bulunuyorum. Teklifinizi kabul edecek olursam yarın benim yerime geçecek olan bir paşa da ordunun kendisine bağlı olduğuna güvenerek beni devirir ve yerime geçer. Onu da çok geçmeden bir üçüncü paşa takip eder.” Bu teklifi Atatürk'ün vefat ettiği 10 Kasım 1938 günü akşamı aynı zamanda da Paşa'nın Erkân-ı Harbiye (Harp Akademisi) mektebinden sınıf arkadaşı olan Ali Sait Paşa' (Akbaytuğan)ın teklifi izler. Bu kez de cevap bir demokrasi dersi niteliğindedir ve Paşa hukuk açısından böyle bir durumun uygun olmadığını belirtir ve bu durumda Mustafa Kemal Paşa'nın yerine geç-

meye en lâıyk şahsın İsmet Paşa olduğunu vurgular.

İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesiyle birlikte Türkiye de artık büyük bir savaşın giderek yaklaşan rüzgarlarından tedirgin olmaya başlamıştır. Bu sorunlu günlerde bütün bir topluma güven veren ise alınan tedbirlerden, yapılan uygulamalardan çok Mareşal Çakmak adı ve varlığıdır.

1944 yılı Türkiye genelinde büyük olay ve gelişmelerin yaşandığı yıl olmasa da Mareşal Çakmak açısından büyük bir değişim yılıdır. Neredeyse 70 yaşına gelmiş Genelkurmay Başkanı'nın emekliliği söz konusudur. Toplumda ve mecliste Mareşalin Kayd-ı Hayat (Hayat Boyu) şartıyla görevde kalmasından tutun da orduda modernizasyonun çok çok gerisinde kaldığına ilişkin olumlu veya olumsuz, fakat çoğu politika gereği sarfedilen söylemler vardır. Sonuçta Türkiye Büyük Millet Meclisi 7 Ocak 1944 günü aldığı kararla yılların Genelkurmay Başkanını emekliye ayırır ve karar Cumhurbaşkanı İsmet İnönü adına bir telgrafla kendisine ve basına 12 Ocak 1944 günü şöyle duyurulur:

Sayın Mareşalim,

Kanunun tayin ettiği yaş haddi sebebi ile muvazzaf ordudan tekaüt suretiyle bugün ayrılıyorsunuz. Uzun senelerden beri en yüksek askeri vazifelerde devletimize ifa buyurduğunuz değerli hizmetinizi şükranla yâd etmeyi vazife sayarım. Memleket engin tecrübelerinizden hazerde ve seferde (Savaşta ve Barışta) devletin askerlik ve diğer hizmetlerinde daima istifade etmek istiyecektir. İleride deruhte buyurucağımız vatan hizmetlerini de şeref ve muvaffakiyetle başaracağımıza eminiz.

Aziz Mareşalim, size sıhhat ve sağlamlık içinde uzun ömürler ve devletimize yeni büyük hizmet dilerim.

Cumhurreisi
İsmet İnönü

O, muharebe meydanlarının vakur, dimdik komutanı Atatürk'ün, sofrasında ayağa kalkarak yer gösterdiği tek insan, Cumhuriyetin ikinci mareşali emekliliği bir türlü kabullenemez. Hükümetin “Hangi görevi arzu ederse o görevi verelim” tekliflerini hep geri

Resim 5; Kara Harp Okulu'na imzalayarak verdiği Mareşal üniformalı fotoğraf.

çevirir. Çankaya'daki köşkünde küskünlük günleri başlar. O'na göre askerlikte ihtiyarlayan, işe yaramayan adamın politikada hizmeti olabilir mi?

Fakat politikanın acımasız çarkı vatan ve milleti sevmekten, ömrünü onlar uğruna fedâ etmekten başka bir şey düşünmeyen bu mert ve dürüst askeri de dişlileri arasına almakta gecikmeyecektir.

Zorlamalar, baskılar, manevi dayatmalar ve nihayet Babanzâde Cihad (Gazeteci ve Politikacı Cihad Baban) bey'in "Paşam, bir partinin adamı olamazsınız. Bu doğrudur. Fakat Millet isterse, milletin karşısına çıkar, hayır, hayır ben senin arzuna, isteğine, bana gösterdiğin teveccühe rağmen vazife yapmayacağım der misiniz?"

"MİLLET İSTERSE!" İşte O'nu politika arenasına, daha doğrusu tuzağına çeken bu ifade olmuştur. Millet isterse elbette ki koşacaktır. Ama ne var ki Paşa'nın politikacı yılları hiç mi hiç başarılı geçmemiş siyasi zikzaklar, politikanın dar, kıvrımlı yolları bu mükemmel "Askerî Sevk ve İdare" adamını

ve herşeyde "emir ve komuta" hükümlerini dürüstlükle uygulayan komutanı dönemin o karmakarışık siyasal ortamında yoğurmaya başlamıştır.

Bir Trakya gezisi sonrası zaten rahatsız olduğu prostat hastalığı iyice artar. 1950 yılı Ocak ayında Nişantaşı Sağlık Yurdu'nda yapılan ameliyat başarısızdır. İkinci ameliyatı olacaktır. Yurtdışında ameliyatı daha iyi sonuçlar verebilir ama maddi durumu buna uygun olmadığı gibi, maddi birikimi de yoktur. İkinci ameliyat da aynı yerde yapılır ve 10 Nisan 1950 günü sabah saat 7.35 de Kanonika'nın Taksim Meydanındaki anıtında heybetli görünümü ile ebedileşen "Müşir Fevzi Paşa Hazretleri" ya da "Büyük Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Mareşal Fevzi Çakmak" dâr-ı dünyaya vedâ eder. Cenaze töreni hüznü, hüznü olduğu kadar kendisi ve yaşamı gibi tabir caiz ise muhteşemdir. Cenaze Beyazıd Camiinde kılınan öğle namazını takiben Edirnekapı'dan Eyüpsultan'a kadar eller üzerinde ulaşır. Arkasında kendisini seven bir milleti ve bir gençliği bırakarak. Nur içinde yat-

sın.

(KRONOLOJİ)

(1311-P. C-7) (1876-1950)

12 OCAK 1876'da İstanbul'da doğdu.

Çakmak oğullarından Topçu Albayı Ali Sırrı'nın oğludur.

Annesi, Hesna Hanımdır.

İkiz kızı olup halen biri hayattadır.

10 Nisan 1950'de öldü. İstanbul - Eyüpsultan mezarlığında gömülüdür.

ÖĞRENİM DURUMU:

29.4.1893 -28.1.1896'da Harp Okulu

28.1.1896- 25.10.1898'de Harp Akademisini bitirdi.

Frasızca, İngilizce, Almanca, Rusça, Farsça, Arapça, Arnavutça, ve Sırpça biliyordu.

YÜKSELME TARİHLERİ:

28.1.1896'da Teğmen,
 16.3.1897'de Üsteğmen,
 25.12.1898'de Yüzbaşı (Kurmaya),
 20.4.1900'de Kolağası (Kd. Yzb.),
 20.4.1902'de Binbaşı,
 (19.7.1909'da Yarbay ve 187.12.1907'de
 Albay olmuş iken, 19.8.1909'da Tasfiye-i Rüt-
 teb Kanunu ile rütbesi tekrar Binbaşılığa in-
 dirildi)

29.9.1910'da Yarbay,
 24.11.1913'de Albay,
 2.3.1915'de Mirliva (Tümgeneral),
 28.7.1918'de Ferik (Korgeneral),
 3.4.1921'de Birinci Ferik (Orgeneral)
 31.8.1922'de Müşir (Mareşal) oldu.

GÖREVLERİ:

25 Aralık 1898'de Harp Akademisini bi-
 tirince, ilk önce Genelkurmay Dairesi 4.Şu-
 beye,

11 Nisan 1899'da 3. Ordu 18. (Metroviçe)
 Tümen Kurmaylığına,

29 Aralık 1908'de Taşlıca Mutasarrıf ve
 Komutanlığı görevlerinin de eklenmesiyle
 35. Tugay Komutanlığına atandı.

19 Ocak 1910'da rütbesi Tugay Komu-
 tanlığına yeterli olmadığı için açığa çıkarıldı.

27 Nisan 1910'da Taşlıca Mutasarrıflığı
 kendisinde kalmak üzere geçici olarak Mü-
 rettep Kosova Kolordusu Karargâhında gö-
 revlendirildi.

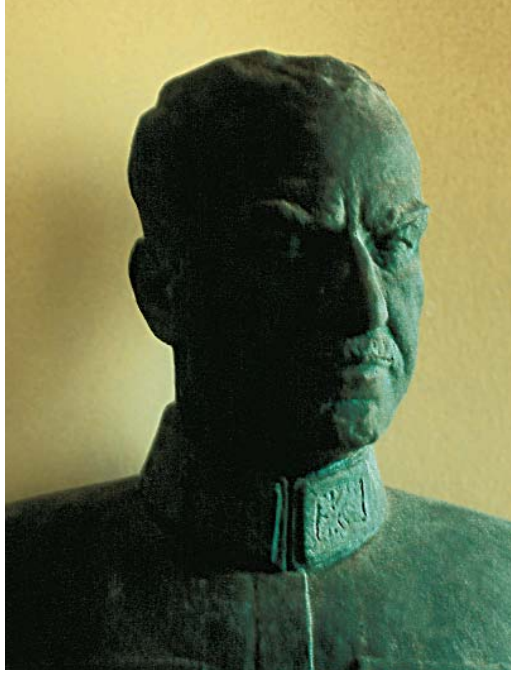
27 Temmuz 1910'da aynı Kolordunun
 Kurmay Başkanlığına atandı (ki, bu göreve
 fiilen 3 Haziranda başlamış bulunuyordu.)

15 Ocak 1911'de Genelkurmay Dairesi 5.
 Şube Müdürlüğüne tayin oldu.

2. Ekim 1911'de İşkodra'da bulunurken,
 Batı Rumeli'yi İtalya'ya karşı savunmak
 üzere teşkil edilmiş olan Garp Ordusu Ko-
 mutanlığı emrine verildi ve 6 Ekimde İpek
 Sancağı Mutasarrıflığına atandı.

19 Ekim 1911'de İstanbul'a dönerek Ge-
 nelkurmay'daki görevine devam etti.

11 Şubat 1912'de, Arnavutluk ve üç Ru-

Resim 6; Mareşal Fevzi Çak-
 mak'ın heykeltraş Ali Hadi
 Bara tarafından 1933 yılın-
 da yapılan büstü (M.S.Ü. İs-
 tanbul Resim ve Heykel
 Müzesi koleksiyonu)

meli vilayeti (Selânik, Manastır, Kosova)
 hakkında alınmış olan ıslahat kararlarının
 uygulamasına geçmek üzere Dahiliye Nazırı
 Hacı Adil Bey'in başkanlığında teşkil edi-
 len kurula; 19 Mayıs 1912'de Sadarete (Baş-
 bakanlıkta) teşkil edilecek Sekreterliğe gö-
 revlendirildi.

3 Temmuz 1912'de 21. (Yakova) Tümen
 Komutan Vekilliğine,

6 Ağustos 1912'de Kosova Kuvayi Umu-
 miyesi Komutanlığı Kurmaylığına,

29 Eylül 1912'de Vardar ordusu Komu-
 tanlığı 1. Şube Müdürlüğüne,

2 Ağustos 1913'de Ankara Redif Tümeni
 Komutanlığına,

6 Kasım 1913'de 2. Tümen Komutanlığı-
 na,

22 Aralık 1913'de, 5. Kolordu Komutan-
 lığına atandı.

6 Aralık 1915'de, 5. Kolordu Komutanlı-
 ğı kendisinde kalmak üzere, Anafartalar
 Grubu Komutan Vekilliğine görevlendirildi.

Nisan 1916'da Doğu Cephesinde 3. Mın-
 tika Komutanlığına,

7 Eylül 1916'da 2. Kafkas Kolordusu Ko-
 mutanlığına,

5 Temmuz 1917'de 2. Ordu Komutanlığı-
 na (Diyarbakır)'da

Resim 7; Azerbaycan ve sovyet delgeleri ile birlikte. Resimde Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey, Atatük, Mareşal Fevzi Çakmak ve sağ başta Fethi Okyar görülmektedir.

9 Ekim 1917'de Filistin Cephesindeki 7. Ordu Komutanlığına atandı. Sonraları hastalanarak tedavi için İstanbul'a gitti. Yerine 7 Ağustos 1918'de, o sırada Genel Karargâh emrinde bulunan Mirliya Mustafa Kemal (ATATÜRK) Paşa tayin edildi.

24 Aralık 1918 'de Genelkurmay Başkanı oldu.

14 Mayıs 1919'da 1. Ordu Kıtaatı Müfettişliğine atandı.

3 Kasım 1919'da Meclis-i Vükelâ (Bakanlar Kurulu) kararı ile Anadolu'daki komutan ve subayları durumunu tahkik için gönderilecek Nasihat Kuruluna görevlendirildi.

31 Aralık 1919'da Askeri Şûra Üyeliğine atandı.

3 Şubat 1920'de Harbiye Nazırı oldu.

3 Mart 1920'de Sadrazam Ali Rıza Paşa'nın istifasıyla açığa çıktı.

8 Mart 1920'de kurulan Salih Paşa kabinesinde tekrar Harbiye Nazırlığına getirildi.

2 Nisan 1920 'de kabinenin çekilmesiyle nazırlık görevi son buldu. Bundan sonra, Milli Orduda resmen görev almak üzere Anadolu'ya geçip, 27 Nisan'da Ankara'ya geldi.

3 Mayıs 1920'de Kozan Milletvekili sıfı-

tıyla Heyet-i Vekile (Bakanlar Kurulu) Başkanlığına ve aynı zamanda Milli Savunma Bakanlığına seçildi.

9 Kasım 1920 'de diğer görevlerine ek olarak, Erkânı Harbiye-i Umumiye Vekili (Genelkurmay Bakanı) Albay İsmet (İNÖNÜ) Bey'in vekilliğine atandı. (Albay İsmet, aynı zamanda Batı Cephesi Komutanı olduğundan Ankara'da sürekli kalamıyordu.)

5 Ağustos 1921'de Milli Savunma Bakanlığı görevinden çekilip, asaleten Genelkurmay Bakanlığına seçildi.

12 Temmuz 1922' de Heyeti Vekile Başkanlığı görevinden istifa etti.

3 Mart 1924'de Genelkurmay Başkanlığına atandı.

31 Ekim 1924'de milletvekilliğinden istifa etti. (14 Ağustos 1923'e kadar Kozan Milletvekili ve bu tarihten itibaren de İstanbul Milletvekili olarak yasama görevinde bulunmuştur.)

12 Ocak 1944'de yaş haddinden emekliye ayrıldı.

1946-1950'de İstanbul Milletvekili (Bağımsız) olarak hizmet etti.

KATILDIĞI SAVAŞLAR VE DİĞER ASKERİ HAREKÂT:

1905-1906 Kolaşın Olayı (Eylül 1905 - 17 Mayıs 1906)

1910 Arnavutluk Harekâtı (1 Nisan - 8 Ekim 1910)

1911 -1912 Osmanlı- İtalyan Savaşı (5 -19 Ekim 1911)

1912 Arnavutluk Ayaklanması (6 Ağustos -29 Eylül 1912)

1912-1913 Balkan Savaşı (19 Ekim 1912- 29 Eylül 1913)

1914-1918 Birinci Dünya Savaşı (29 Ekim 1914- 31Ekim 1918)

1919-1923 İstiklâl Savaşı (8 Nisan 1920 - 23 Ağustos 1923)

NİŞAN VE MADALYALARI:

Gümüş İmtiyaz Madalyası (23.01.1900)
Beşinci Rütbeden Mecidî Nişanı (23.8.1900)

Dördüncü Rütbeden Osmanî Nişanı (17.07.1906)

Harp Madalyası (02.10.1915)

Muharebe Gümüş İmtiyaz Madalyası (18.11.1915)

Alman İkinci Sınıf Demir Salıp Nişanı (26.12.1915)

Muharebe Altın Liyakat Madalyası (17.01.1916)

Alman Harp Madalyası (21.10.1916)

Muharebe Altın İmtiyaz Madalyası

(11.11.1916)

Avusturya-Macaristan İkinci Sınıf Askerî Meziyet Salıp Nişanı (03.04.1917)

Kılıçlı İkinci Rütbeden Osmanî Nişanı (23.09.1917)

Kılıçlı Birinci Rütbeden Mecidî Nişanı (07.01.1918)

Alman (Württemberg) Birinci Rütbeden Taç Nişanı (19.06.1918)

İstiklal Madalyası

YAZDIĞI ESERLER:

“Büyük Harpte Şark Cephesi Hareketleri”- Ankara, 1936

“Garbi Rumeli’nin Suret-i Ziyai ve Balkan Harbinde Garp Cephesi”- İstanbul, 192

GENEL BİBLİYOGRAFYA:

- 1- ATAY, Falih Rifki- Çankaya, İstanbul 1969
- 2- AYDEMİR, Şevket Süreyya- Tek Adam, İstanbul
- 3- BABAN, Cihad- Politika Galerisi, İstanbul 1970
- 4- CEBESÖY, Ali Fuad- Milli Mücadele Hatıraları, İstanbul 1953
- 5- GÖK, Hayrullah- Mareşal Fevzi Çakmak’ın Askeri ve Siyasi Faaliyetleri (1876-1950) Ankara 1997
- 6- HÜRRİYET GAZETESİ- 10 Nisan 2002 Nüshası
- 7- İNÖNÜ, İsmet- Hatıralar I-II, İstanbul 1985-1987
- 8- KARABEKİR, Kâzım- İstiklâl Harbimiz- İstanbul 1969
- 9- ÖZALP, Kâzım - Milli Mücadele- C.I., Ankara 1971
- 10- POPÜLER TARİH- Sayı 20, İstanbul 2002
- 11- SLOAN, William M.- Bir Tarih Laboratuvarı Balkanlar- İstanbul 1987
- 12- TANSU, Samih Nafiz- İki Devrin Perde Arkası- İstanbul 1964
- 13- TARİH DÜNYASI- Cilt I.- İstanbul 1950
- 14- YAKIN TARİHİMİZ- Cilt I/IV İstanbul
- 15- YILLAR BOYU TARİH - 1978/1984 arası ciltler

Resim 8; Mareşal Fevzi Çakmak'ın Eyüp'teki kabri (Eyüp Belediye Arşivinden)